ПОДОРОЖ КАПІТАНА СТОРМФІЛДА ДО РАЮ

I

Отак, пробувши в покійниках близько тридцяти років, почав я вже трохи непокоїтись. Не забувай, що я весь цей час мчав у просторі, мов комета. Та куди там комета! Знаєш, Пітерсе, скільки я їх перегнав?! Звісно, це не означає, що шлях бодай одної з них збігався з моїм, вони ж бо рухаються по довгій орбіті, схожій на петлю ласо, а я летів у потойбічний світ прямо, як стріла. Але іноді траплялося, що шлях котроїсь комети на якусь годину збігався з моїм, і тоді ми мчали наввипередки. Однак перегони ці щоразу виявлялися односторонніми, бо я проносився повз них так швидко, ніби вони стояли на місці.

Звичайно комета долає відстань не більше двохсот тисяч миль за хвилину. Певна річ, коли я натрапляв на одну з таких комет, як от, скажімо, комета Енке чи Галлея,– то вона, бувало, тільки промайне на мить і зникне. Цього, власне, й перегонами назвати не можна. Виходило так, ніби комета – товарний поїзд, а я – телеграма.

Та коли я вибрався за межі нашої астрономічної системи, мені почали попадатися комети зовсім іншого роду. У нас таких комет зроду-віку ніхто й не бачив!

Одної ночі, коли я отаким собі рівним ходом на всіх вітрилах мчав з попутним вітром,– гадаю, я долав десь так із мільйон миль на хвилину, а то й більше, але ніяк не менше,– я раптом помітив надзвичайно велику комету румби на три вбік від мого штирборту. Судячи з кормових вогнів, я розрахував, що курс її лежить на північ – північ-схід. Але вона летіла так близько до мого курсу, що я не хотів пропустити нагоди. Отож я відхилився на румб, закріпив штурвал і кинувся слідом за нею. Якби ти тільки чув, як я задзижчав, як полетіли на всі боки електричні пух і пір’я!

Хвилини через півтори мене оточило електричне сяйво, що падало на багато миль навкруги і освітлювало простір так, неначе був білий день.

Комета, коли я вперше – помітив її, горіла вдалині блакитнуватим вогником, як напівпригаслий смолоскип, але вона ставала дедалі більшою, чим ближче я підлітав до неї. Я так швидко наздоганяв її, що, пролетівши приблизно півтораста мільйонів миль, уже потрапив у її фосфоресційний кільватер і від яскравого блиску нічого не міг розгледіти навколо. Ну, подумав я собі, так дуже легко й урізатися в неї. Отож я подався вбік і наддав ходи. Незабаром я порівнявся з її хвостом. Знаєш, на що це скидалося? Це було схоже на те, ніби якась дрібна комашина наблизилась до материка Америки. Швидкості я не зменшував ані на мить. Отак я пропливав повз корпус комети півтораста з чимось мільйонів миль і з її обрисів переконався, що не добрався навіть до талії.

Знаєш, Пітерсе, ми й не уявляємо собі, що таке тамтешні комети! Коли ти хочеш побачити справжню комету, гідну цієї назви, тобі треба вибратися за межі нашої сонячної системи – отам уже для них є простір, розумієш? Друже мій, я бачив там такі комети, які навіть без хвоста не вмістилися б в орбітах наших найбільших комет.

Отож пролетів я ще з півтораста мільйонів миль і порівнявся тільки з плечем комети, як сказав би ти. Я був дуже задоволений із себе, мушу тобі зауважити, аж доки не помітив палубного офіцера, котрий підійшов до борту і спрямував у мій бік підзорну трубу. І враз пролунала його команда:

– Гей, ви там, унизу! Ворушіться, швидше ворушіться! Підкинути в топки сто мільйонів більйонів мільярдів тонн сірки!

– Слухаю, сер!

– Підняти вахту зі штирборту! Всі на палубу!

– Слухаю, сер!

– Двісті тисяч мільйонів чоловік – підняти бомбрамселі й трюмселі!

– Слухаю, сер!

– Поставити ліселі! Підняти всі вітрила до останньої ганчірки! Усі від прови до корми!

– Слухаю, сер!

За секунду я зрозумів, Пітерсе, що нажив собі небезпечного ворога. Менше ніж через десять секунд комета перетворилася на сліпучу хмару розжареної до червоного парусини. Вона зайняла все небо, їй не видно було кінця-краю: здавалося, комета розпухла й заповнила собою весь простір навколо. А сірчаний дим із топок – о, ніхто не годен описати, як він клубочився і розпливався в небі, ані те, як він смердів. І ніхто не годен описати, як та страхітлива посудина наддала ходи. А який зчинився гвалт! Тисячі боцманів свистіли враз, команда, якої вистачило б заселити сотню тисяч світів із наш завбільшки, хором лаялася. Одне слово, нічого подібного я ще ніколи в житті не чув.

Ми скільки сили ревіли й гуркотіли поряд. Мені ще не траплялося комети, яка могла б випередити мене, отож я вирішив хоч луснути, а перемогти й цю. Я гадав, що нажив собі деяку репутацію в просторі, і сподівався підтримати її. Нарешті я завважив, що обганяю комету – не так швидко, як раніше, але все-таки обганяю. На борту комети почувалася збентеженість. Понад сто мільярдів пасажирів прибігли знизу, підійшли до борту й почали закладатись. Зрозуміло, від цього комета накренилась, і швидкість її зменшилася. Ой як же розлютився помічник капітана! Він врізався в юрбу з рупором у руці й загорлав щосили:

– На середину палуби! На середину палуби, ви...74, інакше я розтрощу вам голови, всім, до останнього ідіота!

Отож, друже мій, я потихеньку все обганяв комету, аж поки не проплив неквапливо повз прову цієї розкішної пожежі. На той час розбудили капітана, і він у самій жилетці й пантофлях, з розкуйовдженим волоссям і в одній підтяжці стояв серед яскравої заграви на прові разом з помічником. І який же в обох був кислий вигляд, скажу я тобі! Я просто не міг стриматись: приставив великого пальця до носа й закричав:

– Та-та! Та-та! Передати привіт вашим родичам?

Пітерсе, то була моя помилка! Еге ж, друже, я не раз потім жалкував за цим,– то була велика помилка! Бачиш, капітан уже відмовився був від змагання, але моє зухвальство переповнило чашу – цього він ніяк не міг стерпіти. Він обернувся до помічника й питає:

– Чи вистачить у нас запасу власної сірки на всю дорогу?

– Так, сер.

– Напевно?

– Так, сер. Вистачить з верхом.

– Скільки у нас вантажу для сатани?

– Тисяча вісімсот мільярдів квінтільйонів казарків.

– Прекрасно! Доведеться його підопічним трохи померзнути, поки прийде інша комета. Розвантажити корабель! Мерщій, хлопці, мерщій! Весь вантаж за борт!

Пітерсе, подивись мені в очі й не хвилюйся! Там я дізнався, що один казарк точнісінько дорівнює вазі ста шістдесяти дев’яти таких світів, як наш! І весь цей вантаж вони повикидали за борт. Падаючи, він позмітав чимало зірок так, ніби то були звичайнісінькі свічки і хтось погасив їх. Що ж до перегонів, то їм настав край. Як тільки комету розвантажили, вона промайнула повз мене так, наче я стояв на якорі. Капітан застиг на кормі біля задніх шлюп-балок; тепер уже він приставив великого пальця до носа й прокричав:

– Та-та! Та-та! Чи нема у вас передати що-небудь вашим друзям у Вічних тропіках?

Потім він підсмикнув другу підтяжку, пройшов на прову, і через три чверті години його посудина знову здавалася блідим блакитнуватим смолоскипом удалині.

Так, це була помилка, Пітерсе,– оті мої необережні слова. Либонь, я ніколи не перестану каятись у них. Якби я тоді придержав язика за зубами, я переміг би головного забіяку тверді небесної!

Та я трохи відхилився від головної теми своєї розповіді; повернуся, отже, до початку. Тепер ти розумієш, з якою швидкістю я мчав. Помчавши отак років з тридцять, я почав трохи непокоїтись. О, то було досить приємно: стільки відкрить дорогою; але все-таки ставало тоскно, ти розумієш? До того ж мені хотілося куди-небудь пристати. Я зовсім не мав наміру мандрувати вічно! Спочатку мені подобалася ця відстрочка, бо я потерпав, що можу потрапити в надто гаряче місце, але під кінець мені вже здавалося, що краще причалити хоча б і до... ну, куди завгодно, аби лиш скінчилася ця невідомість.

І ось одної ночі – там завжди була ніч, якщо тільки я не пролітав повз яку-небудь зірку, що заливала всесвіт своїм полум’ям і сяйвом, хоч я неминуче залишав її позаду вже через одну-дві хвилини і знову поринав у темряву на добрий тиждень. Зірки розташовані зовсім не так близько

одна від одної, як нам здається... Та про що це я?.. Ага, отже, одної ночі, пролітаючи по небу, я помітив довжелезний ряд мерехтливих вогників на далекому обрії. Як тільки я почав наближатися до них, вони стали пухнути й рости і зробилися схожі на величезні печі.

Я сказав собі:

– Їй-бо, прибув нарешті! І, здається, зовсім не в рай, як і слід було сподіватися.

Тут я зомлів. Не знаю, чи довго я лежав непритомний, але, мабуть, минуло чимало часу, бо коли я отямився, темрява вже розвіялась, все навколо було осяяне яскравим сонячним світлом і так легко дихалось м’яким запашним повітрям.

Переді мною простягався чудесний світ – осяйний, прекрасний, чарівний край! Те, що мені видалося за печі, насправді були брами заввишки на добрі милі, брами, зроблені з коштовних самоцвітів; прорізано їх було в стіні зі щирого золота, що тягнулася на всі боки без кінця й краю. Я попрямував до одної з цих брам, схожої на будинок у вогні. Тут я помітив, що все небо чорніє мільйонами людей, які простували до тієї самої брами. Який рев зчиняли вони на льоту! Навкруги все густо кишіло людьми, як мурашками,– я думаю, їх було кілька мільярдів.

Я спустився. Мене понесло до брами разом з юрбою. Коли надійшла моя черга, головний клерк діловито спитав мене:

– Ну, швидше! Звідки ти?

– Із Сан-Франціско,– відповідаю йому.

– Сан-Фран... що? – каже він.

– Сан-Франціско.

Він спантеличено почухав голову, а потім питає:

– Це планета?

Їй-бо, Пітерсе, і треба ж таке бовкнути!

– Планета? – кажу я.– Це місто! І мало того, це одне з найбільших, найпрекрасніших і...

– Годі, годі! – каже він.– Розмовляти тут нема часу. Міста нас не цікавлять. Звідки ти, в загальному розумінні?

– О, – кажу я,– вибачте! Запишіть мене – з Каліфорнії.

Я знову завдав йому клопоту, Пітерсе! Він розгубився на мить, а тоді каже гостро й роздратовано:

– Я не знаю таких планет. Це що – сузір’я?

– О господи! – вигукнув я.– Сузір’я, кажете ви? Та ні, це штат.

– Чоловіче, нас тут не цікавлять штати. Чи скажеш ти мені нарешті, звідки ти взагалі, в широкому розумінні,– ясно?

– О, тепер я зрозумів вашу думку,– кажу я.– Я з Америки, із Сполучених Штатів Америки.

Пітерсе, ти не повіриш, але й це не допомогло. Хай буду я устриця, коли це не так. Вираз його обличчя анітрохи не змінився,– достоту, як мішень після стрілецьких змагань міліції.75 Він звернувся до молодшого клерка та й питає:

– Де це воно – Америка? Що це таке – Америка?

Молодший клерк поквапливо відповідає:

– Такого світила немає.

– Світила? – озиваюсь я.– Ну, що ви таке кажете, юначе? Америка – не світило. Це країна, материк. Її відкрив Колумб. Гадаю, про нього принаймні ви чули що-небудь? Америка... ну, добродію, це Америка...

– Замовкни ти! – каже головний клерк.– Відповідай коротко і ясно: звідки ти прибув?

– Ну,– кажу,– я вже не знаю, що й говорити, хіба що спробувати оптом і сказати, що я із світу.

– О! – зрадів він.– Це вже на щось схоже. Із якого ж світу?

Пітерсе, тут уже він загнав мене на слизьке! Я спантеличено витріщився на нього, клерк роздратовано – на мене, а потім він як скипить:

– Швидше, швидше: який світ?

Я кажу:

– Ну, світ, звичайний світ.

– Світ! – каже він.– Гм... Та їх мільярди!.. Хто там далі?

Це означало, що я повинен відійти. Я так і зробив, а на моє місце прискакав якийсь блакитний чоловік, що мав сім голів і тільки одну ногу.

Я пішов прогулятись. Тоді тільки я й звернув увагу на те, що всі міріади людей, які кишіли біля цієї брами, були точнісінько такі, як це створіння. Я спробував знайти серед них хоч одного знайомого, але якраз на ту пору знайомих не знайшлося. Подумавши як слід і зваживши все я потихеньку пробрався знову до брами, вже зовсім знітившись.

– Ну? – питає головний клерк.

– Що ж, добродію,– кажу я зовсім покірпенько,– я, здається, не знаю, з якого я світу. Але ви можете судити ось із чого: це той світ, що його спас спаситель!

Почувши останнє слово, він нахилив голову, а тоді тихо промовив:

– Світів, що він їх спас, стільки, скільки брам у небесах,– ніхто не може їх злічити. В якій астрономічній системі твій світ? Можливо, це допоможе нам.

– Це та система, в, якій є Сонце, і Місяць, і Марс...

Він хитав головою при кожній назві, бо навіть і не чув про них,– уявляєш?

– А Нептун, і Уран, і Юпітер...

– Стривай,– каже він.– Помовчи хвилинку! Юпітер... Юпітер... Здається, років вісімсот чи дев’ятсот тому у нас був якийсь чоловік звідти,– але люди з тієї системи дуже рідко потрапляють до цієї брами.– І раптом він так пильно втупився в мене, ніби хотів просвердлити наскрізь своїм поглядом. Потім він каже неквапливо:

– Ти прилетів сюди безпосередньо із своєї системи?

– Так, добродію,– відказую; проте я трохи почервонів, коли вимовляв ці слова.

Він ще суворіше глянув на мене та й каже:

– Це неправда, і тут не місце викручуватись. Ти звернув зі свого курсу. Як це сталося?

Тоді я й кажу, знову почервонівши:

– Пробачте! Беру назад свої слова і признаюсь: одного разу я помчав наввипередки з кометою, зовсім трошечки, одну крап...

– Так, так,– каже він, і в голосі у нього не чути ні крихти лагідності.

– Але я відхилився зовсім небагато, і в ту ж мить, як перегони скінчилися, повернувся на свій курс.

– Так не годиться. Відхилення від курсу й спричинило всю цю плутанину. Воно привело тебе до брами, яка на відстані мільярдів миль від тієї, що тобі потрібна. Якби ти потрапив до своєї брами, там би відразу знали, з якого ти світу, і не було б затримок. Проте ми спробуємо влаштувати тебе.

Він обернувся до одного з молодших клерків і каже:

– В якій системі перебуває Юпітер?

– Не пригадую, сер, але гадаю, що така планета є в одній з маленьких нових систем у малонаселеному закутку всесвіту. Я зараз подивлюся.

У них там була карта завбільшки зі штат Род-Айленд. Вія підтягнув до неї повітряну кулю і став підійматися вгору, все вище й вище. Скоро він підійнявся так високо, що й зовсім зник з очей. Час від часу він спускався попоїсти чого-небудь і знову відлітав. Одне слово, він працював так день чи два і, нарешті, спустився й сказав, що йому, здається, пощастило розшукати ту сонячну систему,– але, можливо, то мишачі сліди. Тут він узяв мікроскоп і знову піднявся вгору. Результат виявився втішнішим, аніж він сподівався. Він таки розшукав нашу систему. Клерк примусив мене описати нашу планету, вказати її відстань від сонця, а потім звернувся до свого шефа:

– О, тепер я знаю, сер, що він має на увазі. Ця планета є на карті! Вона зветься Бородавкою.

А я собі слухаю й думаю: "Юначе, юначе, для тебе було б не зовсім безпечно з’явитися на тій планеті і назвати її Бородавкою!"

Ну, вони і впустили мене, оголосивши при тому, що тепер я спасенний навіки й турбуватися мені нема про що.

По тому вони одвернулися від мене і взялися далі до своїх справ так, ніби вважали, що зі мною вже все скінчено.

Правду кажучи, це мене вельми здивувало, але я побоявся заговорити першим і нагадати про себе. Ти знаєш, як я не люблю цього; шкода було турбувати їх, у них стільки клопоту й без мене! Двічі я вирішував дати їм спокій і лишити все так, як є. Отож двічі вирушав я в дорогу, але мені відразу ж спадало на думку, який вигляд я матиму я своїй оснастці серед тих, хто спокутував гріхи, і це змушувало мене повертатися й знову ставати на якір. Люди почали поглядати на мене – клерки тобто – і дивуватися, чого це я не відпливаю. Я не міг довго витримати цього – це було так неприємно! Отож я нарешті набрався духу і зробив знак головному клеркові.

Він каже:

– Як! Ти ще тут? Чого ти хочеш?

Я й відповідаю, тихенько так і дуже довірчим тоном, склавши долоні трубочкою над його вухом:

– Прошу пробачення, і ви вже не гнівайтесь, що я вам нагадую і ніби як втручаюсь не в своє діло, але чи не забули ви чогось?

Він подумав якусь мить і каже:

– Забув?.. Ні, здається, нічого не забув.

– Подумайте,– наполягаю я.

Він подумав. Тоді каже:

– Ні, не пригадую. А в чому річ?

– Подивіться на мене,– кажу я,– огляньте мене як слід.

Він так і зробив.

– Ну? – питає мене.

– Що ж,– кажу я,– ви нічого не помічаєте? Якщо я в такому вигляді покажуся серед обраних, то чи не приверну я до себе надмірної уваги? Чи не буду я занадто помітний?

– Що ж,– каже він.– Я нічого особливого не помічаю. Чого тобі бракує?

– Бракує? Та мені бракує арфи, і вінця, і ореолу, і псалтиря, і пальмової гілки – бракує всього, що потрібне тут людині, добродію.

Чи був він спантеличений? Пітерсе, ти таких спантеличених людей зроду-віку не бачив!

Кінець кінцем він каже:

– Ну, ти й справді дивовижна людина, з якого боку тебе не візьми. Я про такі речі ніколи й не чув!

Я поглянув на цього чоловіка з великим подивом, а тоді й кажу:

– Сподіваюсь, ви не образитесь, бо я зовсім не маю наміру ображати вас, але, далебі, для людини, котра так довго пробула в царстві божому, як, гадаю, ви, добродію,– ви страх як мало знаєте про його звичаї!

– Його звичаї! – каже він.– Небеса – чималенький край, друже мій! У великих державах багато різноманітних звичаїв. І навіть у маленьких володіннях теж, як ти, напевно, знаєш із того, що бачив у малому масштабі на Бородавці. Як можеш ти гадати, що я спроможний вивчити різноманітні звичаї незліченних царств небесних? Та на саму думку про це починає боліти голова. Я знаю звичаї, що панують у місцях, населених народами, яким призначено входити крізь мою браму, і цих знань цілком досить для одної людини, якій довелося втовкмачувати їх собі в голову тридцять сім мільйонів років, протягом яких я щодень і щоночі вивчав цю справу! Але вивчити звичаї всього величезного небесного простору – о чоловіче, яку нісенітницю ти верзеш! Тепер я не маю сумніву, що чудернацьке вбрання, про яке ти кажеш, вважається модним у тій частині неба, де тобі належиться перебувати, але в наших місцях відсутність його нікого анітрохи не здивує.

Я відчув, що він правду мовить, попрощався з ним і пішов.

Цілісінький день я йшов до віддаленого кінця величезної зали, сподіваючись ось-ось пройти в рай, але я помилився. Ту залу було збудовано за загальним небесним планом,– певна річ, вона не могла бути маленькою. Нарешті я так стомився, що не міг іти далі. Тоді я сів відпочити й став розпитувати чудних на вигляд незнайомців, але нічого не добився: вони не розуміли моєї мови, я не розумів їхньої. Зрештою я відчув себе страшенно самотнім, мене пойняв такий сум, і я так затужив за домівкою, що сто разів пожалкував, що помер. Звичайно, я повернув назад.

Близько полудня другого дня я дістався до місця, звідки рушив у дорогу, став перед віконечком реєстратури та й кажу головному клеркові:

– Я починаю розуміти, що людині треба бути в своєму власному раю. Тільки там вона буде щаслива!

– Твоя правда,– каже він.– А ти гадав, що для всякого сорту людей годиться один і той самий рай?

– Еге ж, була в мене така думка, але тепер я бачу всю її безглуздість. Як мені пройти, щоб потрапити до свого району?

Він покликав молодшого клерка, що ото допіру вивчав карту, і той дав мені загальні вказівки. Я подякував і вже хотів був відчалювати, але він ще сказав мені навздогін:

– Зачекай хвилинку, це за мільйон миль звідси. Вийди і стань на цей червоний килим-самоліт, заплющ очі, затримай дихання і побажай опинитися там.

– Вельми вам вдячний,– кажу я.– Але чому ви не метнули мене туди відразу, як я прийшов?

– У нас тут і без того є чим собі голову сушити. Це твоє діло – думати й питати. Прощавай, ми, напевно, не побачимо тебе в цих краях тисячу століть чи близько того. В такому разі – оревуар,76 – кажу йому чемненько.

Скочив я на килим, затримав дихання, заплющив очі й побажав перенестися в реєстратуру свого району. І в ту ж мить я почув, як знайомий мені голос діловито крикнув:

– Арфу і псалтир, пару крил і ореол, розмір тринадцять, для капітана Елі Стормфілда із Сан-Франціско! Виписати йому санітарне посвідчення й пропустити!

Я розплющив очі. Справді, то був індіанин з племені паютів, якого я знав колись в окрузі Туларі; дуже славний хлопець,– пригадую, я був на його похороні: його, за звичаєм, спалили, а інші індіани мазали собі обличчя попелом і завивали, як дикі кішки. Він страшенно зрадів мені, і ти можеш собі уявити, що і я був так само радий побачити його й відчути, що потрапив, нарешті, до свого справжнього раю.

Тут, скільки око сягало, виднілися юрби клерків, які заклопотано бігали й метушилися, вбираючи в нові пишні шати тисячі янкі, мексіканців, англійців, арабів і всякого роду людей. Коли мені видали моє спорядження, я начепив ореол і, глянувши на себе в дзеркало, мало не підстрибнув на висоту будинку від радості, такий я був щасливий.

– Ну, це вже на щось схоже! – сказав я,– Тепер я готовий, покажіть мені мою хмарину.

Хвилин через п’ятнадцять я вже був за милю від того місця, прямуючи до пасма хмарин. Разом зі мною сунула юрба, мабуть, у мільйон чоловік. Більшість із нас пробувала літати, але деякі покалічились, і ніхто не досяг великих успіхів. Тим-то ми вирішили йти пішки, поки не напрактикуємось на крилах.

Скоро нам почали попадатися назустріч цілі натовпи людей. У одних були самі арфи й більше нічого, у других – псалтирі й нічого більше, у третіх – зовсім нічого; усі мали невдоволений і якийсь приголомшений вигляд. В одного молодого хлопця не лишилось нічого, крім ореолу, та й той він ніс у руці. Раптом він простяг його мені й каже:

– Прошу, подержіть хвилинку!

І в ту ж мить зник у натовпі. Я пішов далі. Якась жінка попросила мене потримати її пальмову гілку і теж зникла. Якась дівчинка попросила мене потримати її арфу і, хай йому чорт, так само зникла, і так далі й так далі, аж поки мене було нав’ючено, як верблюда. Тут підходить, усміхаючись, один старий добродій і просить мене потримати його речі. Я витер піт і кажу йому досить гостро:

– Вам доведеться пробачити мені, друже, але я не вішалка!

На той час мені стали траплятися цілі купи таких повитків, складених край дороги. Я спокійнісінько звалив туди й свій зайвий вантаж. Потім озирнувся і, знаєш, Пітерсе, що я побачив? Усі, що йшли слідом за мною, були нав’ючені так само, як я раніш! Юрби тих, що поверталися, просили всіх наших потримати хвилинку їхні речі, розумієш. Але наші теж позвалювали свій вантаж, і ми рушили далі порожнем.

Коли я сів на хмарину з мільйоном інших людей, я відчув себе так добре, як ніколи в житті. Тоді я й кажу собі: "Оце вже згідно з обіцянками. Досі в мене були ще сумніви, але тепер я справді в раю!"

Змахнувши кілька разів своєю пальмовою гілкою, я натягнув струни арфи й ударив по них.

Пітерсе, ти й уявити собі не можеш, який ми зчинили галас! Це було грандіозно, аж мороз ішов поза шкірою. Та оскільки водночас грали безліч різних мотивів, то це псувало гармонію, сам розумієш. До того ж

там було багато індіанських племен, і їхні войовничі кличі позбавляли музику краси. Кінець кінцем я припинив гру і вирішив, що час уже спочити.

Поруч мене сидів дуже милий і приємний дідуган. Я помітив, що він не грає, і став підбадьорювати його, але він відказав на те, що з природи соромливий і боїться грати серед такої численної публіки. Слово за словом, і старий признався мені, що він взагалі ніколи не любив музики. Як на правду, то й у мене з’явилося таке саме почуття, але я нічого не сказав про це. Ми з ним досить довго мовчали, але цього там, звичайно, ніхто не завважує. Коли минуло годин шістнадцять чи сімнадцять, протягом яких я час від часу награвав і наспівував трохи незмінно одну й ту саму мелодію, бо іншої не знав,– я поклав арфу й почав обмахуватися пальмовою гілкою. Потім ми обидва заходилися глибоко зітхати.

Нарешті дідусь промовив:

– Хіба ви не знаєте іншої мелодії, крім тієї, яку бринькаєте цілий божий день?

– Ні, не знаю,– чесно відповів я.

– Як ви гадаєте, чи могли б ви розучити яку-небудь іншу мелодію? – питає він.

– Ніколи,– кажу я.– Я вже пробував, та марно.

– Ох, і довго ж доведеться грати раз у раз те саме. Бо, як вам відомо, попереду в нас – вічність.

– Ах, не ятріть мені серця,– кажу я дідуганові.– Я й так уже зовсім занепав духом!

Після нової тривалої паузи він каже:

– Ви раді, що потрапили сюди?

– Чоловіче добрий,– відповідаю,– я буду з вами відвертий. Це все зовсім не схоже на моє уявлення про майбутнє блаженство, яке у мене склалося, коли я ходив у церкву.

А він каже:

– А що ви скажете на те, щоб дременути звідси? Півдня відробили – і досить!

– Оце мені до душі,– погоджуюсь я.– Ніколи в житті мені так не хотілося змінитися з вахти.

І ми вирушили. Весь час до хмарин причалювали нові мільйони щасливих людей, виспівуючи осанну. Інші мільйони покидали хмарини дуже присмирнілими, скажу я вам. Ми взяли курс на новачків, і дуже скоро мені пощастило роздати їм усі мої речі – "потримати хвилинку". Я став вільною людиною і був страшенно задоволений.

Саме в ту мить я й наскочив на старого Сема Бартлета, котрий помер багато років тому, і зупинився з ним побалакати.

Я кажу:

– Ну, поясни мені – невже все це триватиме вічно? Чи нема тут чого-небудь іншого для різноманітності?

А він каже:

– Ось я зараз тобі все розтлумачу. Люди буквально розуміють фігуральну мову біблії і всі її алегорії, і перше, чого вони вимагають, потрапляючи сюди, це – ореол, арфу й усе таке інше. А тут нікому не

відмовляють у розумних і невинних речах, якщо їх просять по-доброму. Тому їх постачають цими предметами без будь-яких заперечень. Приблизно добу вони ходять, співають і грають – і більше ти їх у хорі не побачиш. Немає потреби вказувати їм, що ці речі не становлять раю,– принаймні такого раю, який нормальна людина могла б витримати бодай тиждень і не збожеволіти. Пасмо хмарин розташоване в такому місці, де галас не може потривожити старожителів, тож немає біди в тому, що кожному дають змогу побувати там і зцілитися, тільки-но він туди потрапить. Тепер затям собі ось що: бути в раю – це, звісно, блаженство, але водночас рай – найнеспокійніше місце, яке тільки можна собі уявити. Після першого дня тут не знайдеш жодної бездіяльної людини. Цілу вічність співати псалми й помахувати пальмовими гілками – про це приємно послухати з церковного амвона, але немає нічого гіршого, як витрачати на це дорогоцінний час. Так дуже легко перетворити рай на збіговисько балакливих неуків, розумієш? Вічний спокій – то добре звучить з кафедри. Але скуштуй його раз і ти добачиш, як нестерпно гнітитиме тебе вічне дозвілля. Справді, Стормфілде, така людина, як ти, що все життя провела в діях і русі, збожеволіла б за півроку життя в раю, де нема чого робити! Рай – менш за все місце для відпочинку, і ти можеш спокійнісінько закластися на це з ким завгодно!

Я відповів йому:

– Семе, коли б я почув це раніш, то, напевно, засмутився б, а тепер я радий, що потрапив сюди!

А він каже:

– Капітане, ти, мабуть, добре стомився?

Я відповідаю:

– Семе, добре – це не те слово! Я стомився, як пес!

– От-от, саме так. Ти заробив добрий сон, і ти його матимеш. Ти заробив добрий апетит – і ти з задоволенням обідатимеш. Тут те саме, що й на землі: перш ніж тішитися чимось, ти повинен чесно його заробити. Не можна спочатку користуватися, а потім заробити. Але ось яка є різниця: тут ти сам можеш вибирати собі будь-яку роботу, і всі сили небесні допомагатимуть тобі, якщо ти не огинатимешся. Коли хтось мав душу поета, а на землі мусив бути шевцем, то тут він чобіт не шитиме, повір!

– Усе це справедливо й розумно,– кажу я.– Багато роботи, але такої, яка тобі до душі, і ніякого більше болю, ніяких страждань...

– Стривай, стривай! Тут вистачає і болю,– тільки він не ранить смертельно. Є тут і страждання,– тільки не вічні. Бачиш, щастя само по собі не існує – воно існує лише як щось протилежне чому-небудь неприємному. У цьому вся суть. Нема нічого такого, що було б щастям само по собі,– воно буває щастям тільки за контрастом з чим-небудь іншим. Тим-то, як тільки принадність новизни минеться і сила контрасту притупиться, щастя вже нема, і тобі доводиться шукати чого-небудь свіженького. Ну от, на небесах вдосталь болю й страждань – отже, багато контрастів, і можливості щастя безмежні!

Я кажу:

– Це найкращий рай з усіх, про які я коли-небудь чув Семе. Він відрізняється від них так само, як жива чарівна принцеса від своєї воскової статуї...

У перші місяці перебування на небесах я тинявся по царству небесному, заводячи друзів і милуючись краєвидами, і нарешті оселився в дуже мальовничій місцевості, щоб відпочити перед тим, як узятися за яку-небудь справу. Я й далі заводив знайомства і збирав інформацію. Досить багато розмов мені довелося мати з одним старим лисим янголом на ймення Сенді Маквільямс. Він був родом звідкись із штату Нью-Джерсі.

Я частенько й подовгу розмовляв з ним. У теплі дні ми вдвох не раз після обіду лежали де-небудь на пагорку в затінку скелі, подалі від боліт його ферми, де він розводив журавлину, і курили люлечки, балакаючи про найрізноманітніші речі. От одного разу я й питаю його:

– Скільки тобі років, Сенді?

– Сімдесят два.

– Я так і думав. І давно ти на небесах?

– На різдво мине двадцять сім років.

– А скільки тобі було, коли ти потрапив сюди?

– Сімдесят два, звичайно.

– Не може бути!

– Чому не може бути?

– Бо коли тобі на той час було сімдесят два, то тепер дев’яносто дев’ять!

– От же й ні. Я зараз того самого віку, в якому прибув сюди.

– Стривай-но,– кажу я,– щось воно мені не зовсім ясно. На землі я завжди гадав, що на небі ми всі будемо молоді, веселі й бадьорі.

– Що ж, ти можеш стати молодим, як хочеш. Тобі досить тільки захотіти!

– Тоді чого ж у тебе не було такої охоти?

– Вона була. У всіх буває! І ти, напевно, спробуєш коли-небудь, але тобі це дуже скоро набридне.

– Чому?

– А ось я тобі скажу. Ти завжди був моряком, а хоч раз ти пробував узятися за щось інше?

– Авжеж, я пробував якось крамарювати в шахтарському селищі, але довго не витримав. Надто вже було нудно – ні руху, ні штормів, ні життя,– так, ніби ти водночас і живий, і покійник. Мені треба було щось одне – або те, або інше. Отож, кажу, я недовго й крамарював – покинув свою крамничку і знову вийшов у море.

– Отож-то й воно. Крамарям це до вподоби, а ти не стерпів. Бачиш, бо ти до цього не звик! Ну, а я не звик бути молодим, не цікаво мені це. Я був перетворився на дужого і вродливого парубка, мав буйного кучерявого чуба, та ще й крила, барвисті крила, як у метелика. Я ходив з хлопцями на пікніки, танці й вечірки, пробував залицятися й плести дурниці дівчатам, але все те було ні до чого. Я не міг добрати смаку в цьому – власне, все це було страх як нудно. Єдине, що мені було потрібне,– це рано лягати, і рано вставати, і робити що-небудь. А скінчивши роботу, я хотів посидіти спокійно, покурити люлечку й подумати, а не вештатися з ватагою безтурботних гульвіс. Ти не можеш і уявити, як я страждав увесь час, поки був молодий!

– І довго ти був молодий?

– Та з півмісяця. Цього з мене цілком вистачило. Боже, який я був самотній! Бачиш, я був начинений знаннями й досвідом сімдесятирічного, і найглибша тема, яку могли порушити ті молодики, була для мене абеткою. А слухати їхні суперечки – о господи! То було б смішно, якби не було так сумно. Отож я так затужив за тверезими розмовами й манерами, до яких звик, що спробував пристати до старих, але ті не

визнавали мене. Для них я був наче пихатий молодий вискочень, і вони холодно віднаджували мене від себе. Так, півмісяця мені цілком вистачило! Я був радий дістати назад свою лисину, свою люльку й свої старі дрімотні роздуми в затінку скелі чи дерева.

– То що ж,– кажу я,– ти думаєш навіки застряти на сімдесяти двох роках?

– Не знаю й не хочу знати. Але я вже ніколи не стану двадцятип’ятирічним – це напевно. Я знаю набагато більше, ніж знав двадцять сім років тому і я з насолодою вчуся весь час, хоча, здається, не старішаю від того. Тілесно тобто, бо розум мій стає старшим, міцнішим, гострішим і дійовішим.

Я кажу йому:

– Ну, а коли чоловік прибуває сюди в дев’яносто років, невже він не відсовує свого віку назад?

– Звичайно, відсовує. Він відсовує його до чотирнадцяти років; спробує години дві – і відчує себе дурнем; зробить собі двадцять – майже нічим не краще; спробує тридцять, п’ятдесят, вісімдесят і, нарешті, дев’яносто – і тоді переконується, що в тому віці, до якого він звик, йому краще і зручніше, аніж у будь-якому іншому. Або ж, якщо розум почав його зраджувати на землі у вісімдесятилітньому віці, то тут він таким і залишається. Він застряває на тому місці, де його розум востаннє був найгостріший, бо тоді він найкраще користувався ним, і звички його були найтривкіші і найсталіші.

– Ну, а двадцятип’ятирічний завжди лишається при двадцяти п’яти роках і вигляду не змінює?

– Так, якщо він дурний. Але якщо він розумний, честолюбний і працьовитий, набуті знання й досвід змінюють його звички, думки й

смаки, і йому приємнішим стає товариство людей, старших віком. Він дає своєму тілу постарішати на стільки років, скільки йому треба, щоб почувати себе добре й зручно в їхньому товаристві; він дає своєму тілу набирати зовнішність відповідно до оточення, поступово робиться лисим і зморшкуватим зовні та мудрим і проникливим усередині.

– Те саме і з дітьми?

– Так, те саме і з дітьми. Боже, які віслюки ми були на землі! Ми мріяли, що на небі будемо вічно молодими. Ми не казали, наскільки молодими,– про це ми навіть не думали,– вірніше, мали не однакові уявлення. Коли мені було сім років, я, здається, гадав, що на небі нам усім буде но дванадцять; у дванадцять років я, певно, думав, що на небі ми будемо вісімнадцятирічними чи двадцятирічними; в сорок я почав лізти назад. Пригадую, я сподівався, що на небі нам усім буде отак років по тридцять. Ні дорослий, ні дитина ніколи не думають, що їхній власний вік найвідповідніший для них. Кожний хоче бути на кілька років старший або молодший, і кожний твердить, що й усе населення раю у тому віці, який йому найлюбіший. До того ж кожен сподівається, що всі застрянуть на цьому віці, як на мертвій точці, і тішитимуться ним! Та ти тільки уяви собі – бути в раю на одному місці! Уяви собі рай, заселений поспіль семирічними жовторотими щенятами, що катають обручі і граються в кремінці! Або – незграбними, сором’язливими, сентиментальними дев’ятнадцятирічними недоростками. Або – дужими тридцятилітніми людьми, розсудливими, честолюбними, але прикутими за руки й ноги до обмежень цього віку, як безправні галерники! Подумай про нудьгу і безбарвність товариства, що складається з людей того самого віку, однакових поглядів, звичок, смаків і уподобань! Подумай, наскільки краща від такого раю була б земля з її різноманітністю типів, фізіономій і віків і живою грою міріадів інтересів, що залюбки стикаються в такому строкатому товаристві!

– Послухай-но, Сенді,– кажу я,– ти розумієш, що ти робиш?

– А що я такого роблю?

– З одного боку ти робиш небо дуже приємним, а з другого боку ти йому підкладаєш свиню!

– Яким це чином?

– Ну, от,– кажу я,– візьми, приміром, молоду матір, яка втратила дитину, і...

– Тс-с! – сказав він.– Дивись!

То була жінка. Середнього віку, з посивілим волоссям. Вона йшла повільно, схиливши голову, а крила її звисали мляво і якось безживно; вигляд у неї був украй стомлений, і вона плакала, бідолашна! Так вона й пройшла повз нас, похнюпивши голову; сльози котилися їй по обличчю, і вона не помітила нас. Тоді Сенді, пройнятий співчуттям, тихо й лагідно сказав:

– Вона шукає свою дитину. Ні, вона знайшла її, я думаю. Боже, як вона змінилась! Але я впізнав її відразу, хоч двадцять сім років минуло з того часу, як бачив її востаннє. Тоді вона була молода мати, років мала десь так двадцять два – двадцять чотири, не більше. І яке то було чарівне, миле, квітуче створіння! Справжня квіточка! Усім серцем і душею належала вона своїй дитині, своїй маленькій дворічній донечці! Але та померла, і мати збожеволіла, проста збожеволіла від горя! Єдиною її втіхою була думка, що вона побачить своє дитя на небі. "Щоб ніколи більше не розлучатися",– казала вона. І щоразу повторювала цю фразу: "Щоб більше не розлучатися". Від цих слів вона ставала щаслива, навіть весела. Коли двадцять сім років тому я вмирав, вона попросила мене перш за все розшукати на небі її дитину і сказати їй, що вона прийде – "скоро, скоро, дуже скоро"; так вона вірила й сподівалася!

– Яка сумна історія, Сенді!

Він не відповів і якийсь час сидів, похнюплений і замислений. Потім він сказав, скорботно так:

– І ось вона прибула!

– Ну, і що ж? Розповідай далі!

– Можливо, Стормфілде, вона не знайшла своєї дитини, хоч я думаю, що знайшла. Так мені здається. Я вже бачив такі випадки. Розумієш, мати зберегла в своїй пам’яті дитину такою, якою колисала її в обіймах, маленьким, пухкеньким створіннячком! Але тут дитина її не захотіла лишитись дитиною. Ні, вона захотіла вирости, і так і зробила! За ці двадцять сім років вона вивчила всі серйозні науки, які тільки існують, і весь час учиться далі й поповнює свої знання, і їй наплювати на все, крім науки; вона вчиться й обговорює всесвітні проблеми з подібними до себе людьми.

– Ну, то й що ж?

– Стормфілде, невже ти не збагнув цього? Її мати розуміється на журавлині, знає, як розводити її, збирати, готувати з неї варення і продавати його, а більше – нічогісінько не знає! Вона тепер така ж компанія своїй дочці, як черепаха райській пташці. Бідолашна, вона мріяла бавити малятко; я думаю, її вкрай пригнітило розчарування!

– Сенді, що ж із ними буде? Чи вони будуть вічно нещасні в раю?

– Ні, вони з часом зблизяться, пристосуються одна до одної. Але це не в цьому році і не в наступному. Коли-небудь, з часом.

II

Я мав чимало клопоту зі своїми крилами. Другого дня після участі у хорі я раз чи два пробував полетіти, але в мене нічого не виходило.

Першого разу я пролетів ярдів з тридцять, а потім зачепив якогось ірландця і збив його з ніг; правду кажучи, ми обидва впали. За другим разом я зіткнувся з єпіскопом і, звичайно, теж збив його. Ми обмінялися крутими слівцями, але мені стало дуже ніяково, що я налетів на такого поважного старого на очах у мільйона сторонніх людей, які дивились на нас, насилу стримуючи сміх.

Я зрозумів, що не вмію правити; підіймаючися з місця, я ніколи до пуття не знав, де приземлюся. Решту того дня я ходив пішки з обвислими крилами. Другого дня, рано-вранці, я вибрав затишний куточок, щоб потренуватися. Я виліз на досить високу скелю, піднявся в повітря і кинувся вниз, тримаючи курс на кущик ярдів за триста з чимось. Але я не врахував вітру, який дув під кутом румби в два до мого курсу. Побачивши, що значно відхиляюся від куща, я сповільнив роботу правого крила, переключившись на ліве, та це не допомогло. Я зрозумів, що можу перекинутися, тому сповільнив мах обох крил і знизився. Потім я повернувся до скелі і знову спробував щастя. Я намітив собі точку на два-три румби правіше від куща – навіть трохи більше,– щоб летіти прямо проти вітру. Полетів я досить правильно, але дуже повільно. Тоді мені стало ясно, що при лобовому вітрі крила – погана підмога. Я переконався, що під кутом до вітру ще можна летіти, але проти вітру несила. Виходить, коли мені треба буде злітати кудись у гості, а вітер буде лобовий, то доведеться, чого доброго, чекати цілі дні, поки він змінить напрям. Крім того, я зрозумів, що під час шторму крилами взагалі не можна користуватися. Якщо пуститися за вітром,– вони одразу розтріпаються, бо вкоротити їх не можна,– рифів, наприклад, не поставиш; тобто залишається тільки одне: згортати їх. А так, знову ж таки в повітрі не вдержишся. Можна було б лягти в дрейф, головою проти вітру – це найкраще, що можна зробити,– але ж це нелегка робота. Якщо ж спробуєш інший спосіб, напевно підеш на дно!

Здається, тижнів за два після цього я залишив старому Сенді Маквільямсу записочку – то було, пригадую, у вівторок – з проханням завітати до мене завтра й розділити зі мною манну небесну та перепелів.

Увійшовши до мене, він насамперед підморгнув лукаво та й каже:

– Гей, капітане, що ти зробив із своїми крилами?

Я відразу ж відчув якесь глузування в його словах, але не дав узнаки і тільки відповів:

– Віддав випрати.

– Авжеж,– каже він так спокійненько,– вони все бувають у прачки в такий час, я часто це помічав. Новоспечені янголи страх які чепуруни! Коли ж ти чекаєш їх від прачки?

– Післязавтра,– кажу я.

Він підморгнув мені і посміхнувся. А я й кажу:

– Сенді, будь відвертий. Ну які можуть бути секрети між друзями! Я бачу, ти та й інші багато хто – ви ніколи не носите крил. Я пошився в дурні, правда ж?

– Та десь так. А втім, то не біда. Усі ми попервах буваємо такі. Це природно. Бачиш, на землі ми склали собі безглузде уявлення про те, що тут робиться. На малюнках ми завжди бачили янголів з крилами, і це вірно, але ми вирішили, що вони користуються ними для пересування, а це вже не так. Крила не що інше, як своєрідна форма, та й годі. Перебуваючи на службі, янголи завжди носять їх: ти ніколи не побачиш янгола, котрий вирушав би з дорученням без крил, як не побачиш, щоб офіцер без уніформи головував на військово-польовому суді, або щоб листоноша розносив листи без форменої куртки, або щоб полісмен стояв на посту без мундира. Отак і крила – вони існують зовсім не для того, щоб літати. Вони для показу а не для користування. Старі досвідчені янголи роблять так само, як офіцери регулярного війська, котрі ходять у цивільному, коли вони не на службі. А нові янголи – це все одно, що

добровольці з міліції: вони ніколи на розлучаються з формою, завжди пурхають і метушаться на крилах, збивають з ніг людей, метляються туди-сюди і уявляють собі, що всі ними захоплюються,– одне слово, гадають, ніби вони – найзначніша публіка на небі! І коли ти побачиш, як хтось із них пропливає на крилах, з яких одне підняте, а друге висить, можеш бути певен, що він каже собі в ту мить: "Який жаль, що Мері-Ен із Аркансоу не бачить мене зараз! Їй-бо, вона пожаліла б, що дала мені одкоша…" Ні, крила існують для показу, в цьому все діло,– тільки для показу!

– Мабуть, ти правду мовиш, Сенді,– кажу я.

– Та ти сам поміркуй,– каже він.– Тебе не створено для крил та й нікого з людей. Пам’ятаєш, скільки років тобі довелося летіти сюди з землі? А ти ж мчав швидше за гарматне ядро! Тепер уяви, що таку відстань тобі судилося б відмахати на крилах. Та ціла вічність минула б, а ти все ще летів би й летів! А мільйонам янголів доводиться щодня бувати на землі, щоб з’являтися у видіннях дітям на смертельній постелі та праведникам,– адже в цьому суть їхнього фаху. Певна річ, під час виконання службових обов’язків вони з’являються з крилами; крім того, умирущі не впізнали б у них янголів, якби побачили їх без крил. Та невже ти гадаєш, що вони прилітають на них? Звичайно, ні. Крила зносилися б на півдорозі, навіть махові пера повідвалювалися б, а кістяк крила оголився б і скидався б на рамку для повітряного змія перед тим, як її обклеюють папером. На небі відстані в мільярди разів більші, янголи мусять щодня гасати по всьому небу. Хіба вони могли б зробити це на крилах? Звісно, ні. Вони носять крила для форми, але будь-які відстані долають за одну мить – треба їм тільки захотіти. Килим-самоліт із арабських казок – непогана ідея, але наше земне уявлення про те, що янголи пролітають ці величезні відстані на незграбних крилах,– чистісіньке безглуздя!

Наші молоді янголи обох статей завжди росять крила – яскраво-червоні, сині, зелені, золотаві, строкаті, райдужні, в колах, смугасті,– і ніхто їх не судить за це, бо в їхньому віці це природно. Крила – дуже

гарна річ, і вони личать молоді. Це найпомітніша й найяскравіша частина їхнього вбрання, ореол проти крил – то суща марниця.

– Та годі вже,– кажу я,– свої крила я засунув у шафу, і нехай лежать там, поки не буде грязюки.

– Або ж урочистого прийому.

– А це що таке?

– А ось сьогодні ввечері зможеш побачити. Зустрічатимуть одного шинкаря із Джерсі-сіті.

– Ану-ну, розкажи докладніше.

– Цей шинкар був навернений на молитовному зібранні Муді й Сенкі77 в Нью-Йорку. Коли він повертався додому, то пором, на якому він їхав, зіткнувся з кораблем, і шинкар потонув. Він з тих, хто гадає, ніби все небо нетямитиметься з радощів, що спасається такий запеклий грішник, як він, що все небо виступить з осаннами вітати його, що в царстві божому цього дня тільки й мови буде, що про нього. Цей шинкар гадає, що його поява викличе тут такий переполох, якого не було вже хтозна-відколи. Я завжди помічав у померлих шинкарів таку особливість – вони не тільки сподіваються, що всі повибігають їм назустріч, але й певні, що їх зустрінуть процесією із смолоскипами!

– Виходить, його тут чекає розчарування?

– Аж ніяк! Тут не допускають, щоб будь-хто розчаровувався. Те, що йому хочеться мати при появі тут – тобто в межах розумного й не блюзнірського,– він може дістати. Завжди знайдеться кілька мільйонів чи мільярдів молодиків, для яких немає кращої розваги, аніж дерти горлянку, тинятися зі смолоскипами і взагалі веселитися через якогось там шинкаря. Це страшенно тішить шинкаря, це нікому не шкодить, це

не коштує ані цента, а проте підтримує славу, що в раю всі новоприбулі щасливі й задоволені.

– Дуже добре. Я прийду подивитись, як вони зустрічатимуть шинкаря.

– В таких випадках заведено бути в парадному одязі. Отже, доведеться тобі взяти крила й усі інші причандали.

– А що саме?

– Ореол, арфу, пальмову гілку й так далі.

– Ну,– кажу,– мені дуже соромно, але річ у тім, що я повикидав їх у той самий день, коли залишив хор. Мені нема в чому ходити, крім цього хітона й крил.

– Ну, то пусте. Твої речі підібрали й зберігають для тебе. Пошли за ними.

– Я так і зроблю, Сенді. Але ти щось сказав про блюзнірські бажання, яким не судилося збутися.

– О, таких бажань дуже багато. Наприклад, у Брукліні живе проповідник, такий собі Толмедж, от його чекає велике розчарування. Він весь час каже у своїх проповідях, що коли попаде в рай, то перш за все обніме Авраама, Ісаака й Іакова, розцілує їх і поплаче у них на грудях. На землі мільйони людей обіцяють зробити те саме. Щодня сюди прибуває не менше шістдесяти тисяч чоловік, котрим кортить ту ж мить побігти до Авраама, Ісаака й Іакова, облапити їх і поплакати в них на грудях. Як ти сам розумієш, шістдесят тисяч на день – трохи важкуватий тягар для таких дідуганів. Якби вони погодились на це, то нічого іншого не могли б робити з року в рік, а тільки давали б пригортати себе й обливати слізьми протягом тридцяти двох годин на добу. Вони завжди були б украй змучені втомою і мокрісінькі, як водяні пацюки. Хіба то був

би для них рай? Та з такого раю втечеш неоглядки, сам розумієш. Вони добрі й сумирні старі євреї, але цілувати сентиментальних балакунів з Брукліна люблять не більше, ніж ти. Запам’ятай мої слова: ніжності містера Толмеджа буде відхилено з вдячністю. Є межі привілеям обраних навіть на небі! Справді, якби Адам мусив показуватись кожному новоприбулому, якому спало б на думку полупати на нього очима й попросити автографа, у нього не лишилось би часу ні для чого іншого! Толмедж заявив, що має намір засвідчити свою пошану Адамові, а так само Авраамові, Ісаакові й Іакову. Але йому доведеться відмовитись від цього наміру.

– А ти гадаєш, Толмедж і справді попаде сюди?

– Так, неодмінно, але ти не турбуйся; він водитиметься з такими, як сам, а їх тут багато! Саме в цьому головна принада раю: що б там не казали проповідники, тут є всякого штибу люди. Кожен може тут підшукати товариство собі до вподоби, а іншим дати спокій. Вже коли бог створив рай, то, повір, як слід, на широку ногу!

Сенді послав додому по свої речі, я послав по свої, і близько дев’ятої години вечора ми почали вбиратись. Сенді каже:

– Тебе чекає величне видовище, Стормі. Мабуть, вийдуть декотрі з патріархів.

– Та невже?

– Майже напевно. Звичайно, вони добре-таки деруть носа. Вони майже ніколи не показуються пересічній публіці. Мені здається, вони виходять зустрічати тільки тих грішників, які спасли душу в останню хвилину. Вони б і в цьому разі не показалися, але завдяки земним традиціям подібної церемонії ніяк не уникнути.

– І вони всі виходять, Сенді?

– Що ти! Усі патріархи? О ні, щонайбільше двоє. Тут треба пробути п’ятнадцять тисяч років – а то й більше,– поки хоч одним оком побачиш усіх патріархів і пророків. Відколи я тут, одного разу показався Іов, а ще одного разу Хам разом з Ієремією. Але найцікавіше сталося за моєї пам’яті тут близько року тому; то був прийом Чарльза Піса, англійця,– того, якого прозвали "бенеркроським убивцею". На головній трибуні стояло тоді чотири патріархи й два пророки – нічого подібного не траплялося від часу, як сюди з’явився капітан Кід,78 тоді був навіть Авель – уперше за двісті років! Ходили чутки, що вийде й Адам; звичайно, було досить і самого Авеля, щоб зібрати юрбу, але ніхто не може притягти такої кількості народу, як Адам! Чутка виявилася безпідставною, але, в усякому разі, як я сказав, вона рознеслася повсюди, і багато мине років, поки я вдруге побачу таке видовище. Прийом, звичайно, відбувався в англійській секції, розташованій за вісімсот одинадцять мільйонів миль від межі нью-джерсійської. Я прилетів туди разом з багатьма своїми сусідами і скажу тобі, там було на що подивитись! З усіх секцій народ сунув юрбами. Я бачив там ескімосів, татар, негрів, китайців – людей звідусіль. Таку мішанину народів ти міг бачити в перший день свого прибуття сюди у Великому хорі і більше ніде. Мільярди людей проголошували осанну чи співали, галас стояв несусвітній. Навіть коли язики відпочивали, від самого гулу крил голова могла тріснути, бо небо було повне-повнісіньке, янголи, як сніг, сипалися з неба. Хоч Адам і не з’явився, картина була надзвичайна, на головній трибуні стояло три архангели,– а то рідко буває, щоб хоч один показався!

– Який у них вигляд, Сенді?

– Осяйні лики, осяйні шати, чудові райдужні крила, вісімнадцять футів на зріст, у руках мечі, велично піднесені голови,– вони схожі на військових.

– А сяйво у них є?

– Ні, в усякому разі, не обідком. Архангели й патріархи вищих класів носять штуку куди кращу. Це круглий масивний золотий німб, такий

блискучий, що осліпнути можна. Ти, коли жив на землі, часто бачив на картинах патріарха з такою штукою, пам’ятаєш? Голова у нього ніби на мідній тарелі. Але це не дає правильного уявлення. Німб набагато блискучіший і красивіший!

– Сенді, а ти розмовляв з цими архангелами й патріархами?

– Хто, я? Як могло таке тобі й на думку спасти, Стормі? Я недостойний розмовляти з такими, як вони!

– А Толмедж достойний?

– Звичайно, ні! У тебе таке саме плутане уявлення про ці речі, як і в усіх на землі. І в мене було таке ж, але тепер я порозумнішав. Там, унизу, кажуть, що є владика небесний,– і це правильно; але кажуть так, ніби тут небесна республіка, де всі рівні й кожен має право облапити всякого, хто трапиться йому назустріч, і бути запанібрата з усіма обраними, починаючи з найвищих. Як усе це безглуздо! Яка може бути республіка за владики? Яка взагалі може бути республіка там, де на чолі уряду самодержець, де немає ні парламенту, ні ради, яка б втручалася в його діла, де ніхто не голосує, ніхто не обирає, ніхто в усьому всесвіті не має голосу в керуванні державою, нікого не запрошують брати участь у державних справах і нікому не дозволяють цього? Теж мені, гарна республіка!

– Еге ж, рай, бачиться, не зовсім такий, як я собі уявляв. Але я, в усякому разі, думав, що зможу познайомитись із вельможами,– не те щоб, скажімо, дітей хрестити з ними, а так – здоровкатися за руку, перебути з ними годинку-другу.

– Чи могли б Том, Дік і Гарі – звичайні прості люди – поводитись так з російським кабінетом міністрів? Ну, з князем Горчаковим, наприклад?

– Гадаю, що ні, Сенді…

– Та, отже, й тут ніби Російська імперія – тільки більшого масштабу. Тут і не пахне республікою! Тут теж є ранги. Є віце-королі, князі, губернатори, віце-губернатори, віце-віце-губернатори й сотні ступенів знаті, від великих князів – архангелів – і далі все нижче й нижче, до тих верств, де нема вже ніяких титулів. Чи ти знаєш, що таке принц крові на землі?

– Ні.

– Ну, то я тобі поясню. Принц крові не належить, власне, ані до королівської родини, ані до звичайної аристократії, він нижчий за першу і вищий за другу. Приблизно таке саме становище патріархів і пророків. Є дуже шляхетна публіка – люди, яким ми з тобою не годні ваксити сандалі, а вони не годні ваксити сандалі патріархам і пророкам! Це дає тобі деяке уявлення про їхні ранги. Тепер ти розумієш, як високо вони поставлені? Дві-три хвилини бачити когось із них – і вже буде про що пам’ятати й говорити тисячу років! Ти подумай тільки, капітане: якби Авраам став тут де-небудь ногою, то навколо цього сліду відразу поставили б огорожу, а зверху зробили б накриття, і люди з усього неба сходилися б сюди сотні й сотні років, аби лиш глянути на це місце! Авраам якраз один із тих, кого містер Толмедж із Брукліна збирається обняти, розцілувати й зросити сльозами, коли сюди прибуде. Йому треба взяти з собою добрий запас сліз, інакше ставлю п’ять проти одного, що вони у нього пересохнуть раніше, ніж йому трапиться нагода пролити їх!

– Сенді,– кажу йому,– я уявляв собі, що і я буду тут рівний з усіма, але тепер мушу це викинути з голови. Та я й без того цілком щасливий.

– Капітане, ти щасливіший, ніж був би за інших обставин! Ці старі патріархи й пророки на багато віків старіші від тебе, вони за дві хвилини зрозуміють те, на що тобі потрібен цілий рік. Чи пробував ти коли-небудь вести приємну й корисну розмову з трунарем про вітри, течії й коливання компаса?

– Я розумію твою думку, Сенді. Мені було б з ним нецікаво. У цих справах він виявився б неуком. Він набрид би мені, а я – йому.

– Ти вгадав! Твоя розмова надокучила б патріархам, а їхні розмови були б вищі за твоє розуміння. Кінець кінцем тобі захотілося б сказати їм: "Прощавайте, ваша превелебність, коли-небудь ще завітаю до вас!" – і не завітав би до них довіку. Чи запрошував ти коли-небудь корабельного кока до себе в каюту, щоб разом пообідати?

– Я бачу, куди ти хилиш, Сенді. Я не звик до такої високопоставленої публіки, як патріархи й пророки, серед них я почував би себе ніяково й незграбно і був би радий вибратися звідти. Сенді, а хто вищий чином, патріарх чи пророк?

– О, пророки вищі за патріархів! Навіть найновіший пророк трохи вищий за найстарішого патріарха. Еге ж сер, самому Адамові доводиться йти позаду Шекспіра!

– Хіба Шекспір був пророк?

– Авжеж-бо! Пророками були і Гомер, і багато інших. Але Шекспір і решта йдуть позаду Білінгса, звичайного кравця із Теннесі, і коновала Сакка з Афганістану. Ієремія, Білінгс і Будда – вони виступають поряд, пліч-о-пліч відразу ж за ватагою з планет, не відомих нашій астрономії, потім ідуть десятків зо два з Юпітера та інших світів, далі йдуть Даніїл, Сакка й Конфуцій, тоді ціла ватага з систем, що лежать за межами нашої; за ними – Ієзекіїль, Магомет, Зороастр і точильник із стародавнього Єгипту, далі тягнеться довга шерега, а за нею, десь у хвості, ідуть Шекспір, і Гомер, і швець на ім’я Маре з глухого французького сільця.

– Невже сюди й справді пустили Магомета та всіх інших поган?

– Так, у кожного з них була своя місія, і всі вони дістали винагороду. Людині, що не дістала винагороди на землі, нема за чим тужити – вона напевно дістане її тут!

– Але чому ж вони відсунули Шекспіра, поставивши його за всіма цими шевцями, коновалами й точильниками, про яких ніхто нічого й не чув?

– Саме в цьому й полягає небесна справедливість – на землі вони не дістали винагороди по заслугах, зате тут їм віддають належне! Цей кравець Білінгс із Теннесі писав такі вірші, які Гомерові і Шекспірові й не снилися, але ніхто не хотів їх друкувати, ніхто не читав їх, крім його сусідів, людей темних, неосвічених, які сміялися з нього. Коли на селі влаштовувано пиятику й танці, його тягли в коло, вінчали капустяним листям і, глузуючи, били йому поклони. Якось увечері, коли він лежав слабий і напівживий з голоду, його витягли, начепили йому блазенську корону й понесли верхи на жердині по селу; усі йшли слідом за ним, били в бляшані каструлі й завивали. Певна річ, до ранку Білінгс не дожив. Він навіть не сподівався потрапити на небо, а ще менше – наробити тут галасу. Його, мабуть, страшенно здивував прийом, що йому тут влаштували!

– То ти був там, Сенді?

– Що ти, ні!

– Чому ж? Хіба ти не знав, що готується така учта.

– Дуже добре знав. Про Білінгса в небесних сферах говорили не один день, як про цього шинкаря, а років двадцять до того, як він помер!

– Чого ж ти не пішов?

– І що ти таке верзеш? Мені крутитися під ногами при зустрічі пророка? Такому мугиреві, як я, лізти з допомогою, коли зустрічають такого великого вельможу, як Едвард Білінгс? Та мене б засміяли на мільярд миль в окрузі! Та я б не знав, куди подітися від сорому!

– Кого ж, у такому разі, туди пускають?

– Дуже небагатьох людей, яких нам з тобою навряд чи пощастить коли-небудь і побачити, капітане! Можу тобі сказати, що ніхто з простолюду ще не мав щастя бачити зустріч пророка. Вся знать, усі патріархи й пророки – всі до єдиного – і всі архангели, всі князі, й губернатори, і віце-королі були там,– а з дрібноти нікого, жодної душі! Май на увазі, я кажу про вельмож не тільки з нашого світу, але й про князів, патріархів і так далі з усіх світів, що сяють на нашому небі, і з мільярдів інших, що належать до систем, дуже далеких від нашої сонячної системи. Там були пророки й патріархи, перед якими наші – щенята щодо рангу, знаменитості й іншого. Декотрі були з Юпітера та інших світів нашої системи, але найбільш славнозвісними були три поети – Саа, Бо і Суф, з великих планет у трьох різних і дуже віддалених системах. Ці три імені відомі в усіх кутках і закутнях неба нарівні з іменами вісімдесяти вищих архангелів, тоді як про наших Мойсея, Адама та інших навіть не чули за межами крихітного куточка неба, де міститься наш світ,– хіба що окремі вчені, розкидані тут і там, та й ті неправильно пишуть їхні імена, діла одного плутають з подвигами іншого й завжди відносять їх просто до нашої сонячної системи, гадаючи, що цього досить, і не вдаючись у такі подробиці, як назва того світу, звідки вони походять. Це нагадує мені того вченого індуса, котрий чванився своїм знанням, кажучи, що Лонгфелло живе у Сполучених Штатах – так, ніби той живе на всьому просторі Штатів, а сама ця країна така маленька, що не можна кинути цеглину, не влучивши в Лонгфелло! Між нами кажучи, мене дратує та байдужість, з якою люди з цих величезних світів ставляться до нашого маленького світу й навіть до нашої системи! Звичайно, ми віддаємо належне Юпітерові, бо наш світ у порівнянні з ним не більший за картоплину, але в інших системах є світи, перед якими Юпітер менший за гірчичне зерня! Взяти хоча б планету Губра, якої ти не

втиснеш в орбіту комети Галлея, не пошкодивши заклепок. Туристи з Губри (я маю на увазі тубільців, що жили й померли на ній) час від часу прибувають сюди і розпитують про наш світ, але коли дізнаються, що він такий малий, що блискавка може оббігти його за восьму частку секунди, то хапаються за що-небудь, щоб не впасти від сміху! Потім вони вставляють собі в око скельце і починають розглядати нас, неначе ми цікава заморська комашка чи щось таке. Один з цих туристів поцікавився, яка тривалість нашого дня. Коли я сказав йому, що пересічно близько дванадцяти годин, він спитав, чи вважають у нас за потрібне вставати й умиватися для такого короткого дня? Такі вже ці люди з Губри – вони не можуть пропустити нагоди вколоти тобі очі тим, що їхній день триває триста двадцять два наших роки. Цей молодий хлюст був уже дорослий – він налічував шість чи сім тисяч своїх днів – десь так зо два мільйони наших років – і відзначався усім щенячим чванством, властивим цій порі життя: переломний момент, коли юнак уже не хлопчик, але ще й не мужчина. Якби то було не в раю, я сказав би йому кілька теплих слів...

Ну, а Білінгсові влаштували знаменитий прийом,– таких не бувало тисячі століть, і я думаю, що це матиме добрі наслідки. Слава його рознесеться далеко, про нашу систему, а можливо, і про наш світ заговорять, і повага тутешньої небесної публіки до нас збільшиться. Подумай тільки – Шекспір ішов задкуючи перед цим теннесійським кравцем і розсипав перед ним квіти, а Гомер стояв на бенкеті за його стільцем і прислуговував йому! Звичайно, це не обходило поважних чужинців з інших систем, бо вони не чули ні про Шекспіра, ні про Гомера, але на нашій маленькій Землі, якби там про таке дізналися, це означало б дуже багато. Шкода, що в цьому нікчемному спіритизмі нема нічого путнього, а то ми могли б послати їм звістку. Це село в Теннесі поставило б Білінгсові пам’ятника, а його автограф оцінювали б дорожче за автограф сатани. Еге ж, погуляли-таки на тому прийомі – мені про нього все розповів один знайомий дрібний дворянин із Гобокена, баронет сер Річард Дафер.

– Та що ти кажеш, Сенді,– дворянин із Гобокена?79 Та чи ж це можливо?

– Звичайно. Дік Дафер держав ковбасну і не зібрав за ціле своє життя ні цента, бо все зайве м’ясо нишком роздавав бідним. Не волоцюгам,– ні, зовсім іншим,– того сорту людям, які скорше помруть, аніж почнуть жебрачити – чесним безробітним. Дік вистежував голодних на вигляд чоловіків, жінок і дітей, непомітно проводжав їх до дому, розпитував про них у сусідів, а потім підгодовував їх і підшукував їм роботу. І ніхто ніколи не бачив, щоб він кому-небудь давав що-небудь; він мав славу скнари і помер з нею, і всі казали: "Туди йому й дорога". Але як тільки він причалив сюди, його сподобили звання баронета, і перше, що Дік-ковбасник із Гобокена почув, ступивши на небесний берег, було: "Ласкаво просимо, сер Річарде Дафер!" Це трохи здивувало його, бо він думав, що його чекає клімат значно гарячіший за тутешній!..

Зненацька вся місцевість навколо задвигтіла від грому: то випалила тисяча сто одна гармата. Сенді каже:

– Чуєш? Це на честь шинкаря!

Я схопився й кажу:

– Тоді рушаймо, Сенді, а то ще пропустимо що-небудь!

– Сиди,– каже він,– це тільки вістка про нього, та й годі!

– Тобто як?

– Постріл означає, що шинкаря помітили з сигнальної станції. Він на траверсі Сенді-Гука.80 Зараз назустріч йому полетять різні комісії, щоб ескортувати його сюди. Почнуться всілякі церемонії та зволікання, тобто до гавані вони доберуться ще дуже не скоро. В усякому разі, до неї ще кілька мільярдів миль.

– Я теж міг би шинкарювати,– кажу я, згадавши своє самотнє прибуття сюди і те, що мене не зустрічали ніякі комісії.

– Я чую жаль у твоєму голосі,– каже Сенді,– і це досить природно, але хто давнє пом’яне, той лиха не мине! Ти прибув сюди власним маршрутом, і тепер уже пізно виправляти помилку!

– Гаразд, Сенді, я не нарікаю. Але хіба у вас тут теж є Сенді-Гук?

– Тут є все, зовсім так само, як і на Землі. Усі штати й території Америки, всі царства й морські острови, великі й маленькі, розташовані тут точнісінько так само, як на земній кулі, і мають таку ж форму, як там, тільки тут усі вони в багато мільярдів разів більші, ніж на Землі. А ось і другий постріл!

– А це з якого приводу?

– Другий форт відповідає першому. Кожен з них дає випал з тисяча сто однієї гармати – це звичайний салют для тих, хто спасся в останню хвилину, причому тисяча сто перша гармата – на означення чоловічої статі гостя. Коли зустрічають жінку, ми пізнаємо це з того, що тисяча сто перша гармата мовчить.

– Сенді, а яким чином ми знаємо, що їх тисяча сто й одна, якщо вони всі випалюють заразом?

– Тут, бачиш, наш розум розвивається в деяких відношеннях, і це тобі один з прикладів. Тут числа, розміри й відстані такі величезні, що ми повинні вміти відчувати їх,– наші колишні прийоми ліку й виміру не дали б нам про них ніякого уявлення, а тільки викликали б плутанину, сум і головний біль!

Ми погомоніли з ним ще трохи на цю тему, а тоді я сказав:

– Сенді, я завважую, що тут майже не видно білих янголів; на кожного білого янгола припадає добрих сто мільйонів червоношкірих – людей, що не вміють говорити по-англійському. Чим це пояснити?

– Ну, таке ти побачиш у будь-якому штаті чи території американського закутка неба, куди не подайся! Якось я летів цілий тиждень, пролетів мільйони миль крізь цілі полчища янголів і не зустрів жодного білого, не почув жодного зрозумілого мені слова! Бачиш, Америку мільярди років, а то й більше – до того, як там з’явилися білі,– населяли індіани, ацтеки і всякі такі інші народи. У перші три сотні років після відкриття Колумба в усій Америці білих було стільки, що їх можна було б розмістити в одному лекційному залі,– я маю на увазі і британські володіння. На початку нашого століття їх було тільки шість-сім мільйонів – ну, нехай сім; у тисяча вісімсот двадцять п’ятому році – дванадцять чи чотирнадцять мільйонів; у тисяча вісімсот п’ятдесятому, скажімо, двадцять три мільйони; у тисяча вісімсот сімдесят п’ятому – сорок мільйонів. Наша смертність становила пересічно двадцять на тисячу на рік. Отже, в перший рік століття померло сто сорок тисяч; у двадцять п’ятому році – двісті вісімдесят тисяч; у п’ятдесятому році – п’ятсот тисяч; близько мільйона в сімдесят п’ятому році. Я буду щедрий і припущу, що від самого початку до сьогодні в Америці померло п’ятдесят мільйонів білих – нехай навіть шістдесят, якщо хочеш; нехай хоч би й сто мільйонів,– кілька мільйонів туди-сюди – то не велика різниця. Тепер ти сам розумієш, що коли розкидати таку краплю людей по простору на сотні мільярдів миль американської території на небесах, це буде все одно, що розтрусити по пустелі Сахарі десятицентову коробочку гомеопатичних пілюль, а опісля сподіватися зібрати їх! Ти не можеш чекати, щоб ми мали якусь вагу на небі,– і ми її таки й не маємо, де факт, і ми мусимо з ним примиритися. Учені з інших планет і з інших астрономічних систем, роз’їжджаючи по царству небесному, інколи заглядають і до нас. Вони проводять тут деякий час, потім відлітають у свою секцію неба і описують свої подорожі у книгах, де Америці приділяють рядків п’ять. І що ж вони про нас пишуть? Пишуть, що Америка – мало заселена країна з кількома сотнями тисяч мільярдів червоних янголів, серед яких зрідка трапляються хворі, з дивним

кольором шкіри. Розумієш, їм видається, ніби ми, білі, і негри, які також деколи трапляються,– це індіани, що побіліли чи почорніли від якоїсь хвороби, прокази абощо, за який-небудь особливо мерзенний гріх, зауваж собі! Це для всіх нас дуже гірке відкриття, друже мій, навіть для найскромніших, не кажучи вже про тих, котрі уявляють, ніби їх тут приймуть як давно загублену державну облігацію і на додачу дадуть ще й облапити Авраама. Я не розпитував тебе, капітане, про подробиці, але мій досвід підказує мені, що тебе зустріли без особливих вітань, коли ти прибув сюди, адже так?

– Не згадуй про це, Сенді,– кажу я, злегка червоніючи.– Ні за які гроші я не хотів би, щоб те побачила моя родина! Побалакаймо краще про щось інше, Сенді!

– Гаразд. То ти збираєшся оселитися в каліфорнійській секції раю?

– Не знаю. Я ще не вирішив нічого певного, поки не прибула моя родина. Я намірявся тільки роздивитися, не кваплячись, а вже тоді щось вирішувати. Крім того, у мене чимало знайомих серед небіжчиків, я хотів би розшукати їх і побалакати про приятелів, про давні часи, про те, про се, розпитати, як їм тут живеться. Я гадаю, моїй дружині захочеться влаштуватися у літньому таборі в Каліфорнійських горах, бо там буде більшість близьких їй небіжчиків, а вона любить водитися зі своїми.

– Не дозволяй їй цього! Ти сам побачиш, як погано з білими в джерсійській окрузі раю, а в каліфорнійській – у тисячу разів гірше! Вона аж кишить тупоголовими янголами кольору глини, а найближчі білі сусіди можуть виявитись не ближче, як за мільйон миль. Товариства, ось чого людині особливо бракує в раю,– товариства людей, подібних до неї породою, кольором шкіри й мовою. Через це я разів зо два мало не оселився в європейській частині неба.

– А чому ж ти цього не зробив, Сенді?

– О, з різних причин. По-перше, хоч ти там бачиш багато білих, але мова їхня майже незрозуміла, і поговорити так само нема з ким, як і тут. Мені приємно дивитися на росіянина, німця, італійця і навіть на француза, якщо в цю мить він не робить чогось непристойного, але розгляданням голоду не наситиш, хочеться ж поговорити!..

– Але стривай, Сенді, є ж Англія, англійська округа в раю!

– Воно-то так, але там не набагато краще, ніж у цьому кінці небесних володінь. Поки ти маєш справу з англійцями, що народились не більше трьохсот років тому, воно ще нічого, але як тільки заглибишся за єлизаветинську добу, мова стає туманною, і чим далі вглиб, тим вона туманніша. Я розмовляв з якимсь Ленглендом і ще з одним на ім’я Чосер – це старовинні поети,– але марна то була річ,– я майже зовсім не розумів їх, а вони мене. Потім я одержував від них листи, але такою каліченою англійською мовою, що годі було щось уторопати. У ту давню добу англійці – справжні чужинці, та й квит; вони говорять по-датському, по-німецькому, по-норманському, по-французькому, а іноді сумішшю всіх цих мов; ще далі в минуле,– і вони говорять латиною, по-старобретонському, по-ірландському, по-гельському; а там уже підуть мільярди й мільярди сутих дикунів з такою базграниною, якої і сам чорт не втне. Перш ніж натрапиш в англійському селищі на людину, яку розумієш, доводиться продиратися крізь величезні стовпища людей, які говорять так, що ні бельмеса не второпаєш. Бачиш, за мільярди років у кожній країні змінилося стільки народів і мов, що кінець кінцем у раю вийшла престрашенна мішанина.

– Сенді,– кажу я,– а великих людей, про яких згадується в історії, ти багатьох бачив?

– Еге ж, багатьох. Я бачив королів і всякого роду видатних людей.

– А королів цінять тут так само високо, як і на землі?

– Ні, людина не приносить сюди свого чину. "Божественне право монарха" – це земна вигадка, і для неба вона не підходить. Королі, прийшовши в царство небесне, спускаються до загального рівня. Я дуже добре знав Карла Другого – він один з найпопулярніших коміків у англійській секції і вважається там за першорядного майстра. Звичайно, є ще кращі актори – люди, про яких на землі й не чули,– але Карл створив собі дуже добре ім’я і вважається майбутнім світилом. Річард Лев’яче Серце – призовий боксер і має неабиякий успіх серед публіки. Генріх Восьмий – трагік, і сцени, в яких він убиває людей, вражають своєю життєвістю. Генріх Шостий торгує в кіоску релігійною літературою.

– А Наполеона ти коли-небудь бачив, Сенді?

– Часто, іноді у корсіканському районі, іноді у французькому. Він завжди вишукує собі місце на видноті і ходить, насупившись, схрестивши руки,– незмінна підзорна труба під пахвою,– з тим величним, похмурим і оригінальним виглядом, якого вимагає його репутація, і дуже йому прикро, що тут його не вважають таким великим полководцем, як він сподівався.

– А хто ж вважається вищим?

– О, багато людей, про яких ми й не чули, знаєш, із породи шевців, коновалів і точильників – безрідні мугирі, що ні разу в житті не держали в руках меча чи вогнепальної зброї,– але з вояцьким даром у грудях,– дарма що вони не мали нагоди проявити його! Тут вони займають своє справжнє місце, а Цезареві, Наполеонові й Александрові Македонському доводиться відступити на задній план. Найвидатнішим воєнним генієм, що будь-коли жив на світі, був каменяр звідкись із-під Бостона – він помер під час революції – на ім’я Ебселом Джонс. Куди б він не йшов, за ним біжать юрби народу, щоб тільки глянути на нього. Бачиш, кожен тут знає, що якби йому трапилася нагода, він показав би світові такі полководницькі таланти, що всі інші славнозвісні воїнські звитяги здалися б перед ним дитячою грою, учнівською мазаниною! Тільки ж він не мав жодної нагоди для того. Багато разів Джонс пробував записатися

в рекрути, але в нього бракувало великих пальців на обох руках і двох передніх зубів, і тому сержант-вербувальник не хотів його брати. Проте, як я вже сказав, кожен знає тепер, чим він був би, і тому мільйони збігаються подивитись на нього щоразу, як почують, що він куди-небудь іде. Цезар, Ганнібал, Александр Македонський, Наполеон – усі вони служать у його штабі і, крім них, ще багато великих полководців, але публіка не звертає на них ніякої уваги, коли бачить Джонса... Бах! Чуєш, ще один салют! Шинкар уже проминув карантин!

Ми з Сенді повдягали всі свої небесні причандали, потім побажали опинитися на місці зустрічі і в ту ж мить там опинилися.

Стоячи на краю величезного, як океан, простору, ми дивилися в туманну далечінь, але нічого не могли розрізнити. Зовсім близько від нас була головна трибуна – ярус на ярусі туманних тронів, що здіймалися до самого зеніту. Обабіч її тяглися лави для простої публіки. Вони простягалися на багато-багато миль, і їм не видно було кінця-краю. Там панували безлюддя й тиша, і видовище було не веселе, а гнітюче. Таке враження справляє напівтемна театральна зала, коли глядачі ще не зібралися.

Сенді каже мені:

– Сядьмо тут і почекаймо трохи. Незабаром ми побачимо урочисту процесію, вона має показатися он там!

Я кажу йому:

– Тут так похмуро, Сенді,– чи не вийшла якась затримка? Нікого, крім нас двох. Це не дуже парадно для шинкаря!

– Не турбуйся, все буде гаразд! Ще один постріл – і ти сам побачиш.

Через деякий час ми помітили на обрії щось наче легенькі спалахи світла.

– То голова процесії зі смолоскипами,– каже Сенді.

Світло ширилося, ставало дедалі яскравішим і сильнішим. Невдовзі воно було вже як ліхтар паровоза і розгорялося все яскравіше і яскравіше, аж, нарешті, стало схоже на сонце, що сходить над морем,– велетенські червоні промені стрілами прорізали небо.

– Тепер не спускай очей з головної трибуни і з місць для публіки, – каже Сенді, – і чекай останнього пострілу.

І ось, неначе мільйон громових ударів, що злилися в один, залунало "буум-буум-буум", і все небо захиталося. Потім звідусіль полилися потоки сліпуче-яскравого світла, і в ту ж мить усі мільйони лав обабіч головної трибуни, скільки око сягало, заповнили густі юрби народу. Усі вони були чудово освітлені.

У мене аж дух захопило.

Сенді й каже:

– Ось як у нас роблять! Часу ми тут не марнуємо, ніхто не входить, коли завісу вже піднято. Побажати – це куди швидше, аніж пересуватися будь-якими іншими засобами. Чверть секунди тому всі ці люди були за мільйони миль звідси. Коли вони почули останній сигнал, їм досить було тільки побажати – і ось вони тут!

Величезний хор заспівав:

Почути прагнем голос твій,

Узріти світлий вид.

Мелодія була благородна, але невмілі хористи псували її своєю участю точнісінько так само, як і в церквах на землі.

З’явилася голова процесії, і це було справді надзвичайне видовище. Нога в ногу щільними й густими шерегами йшли янголи – по п’ятсот тисяч у ряд, кожен ніс смолоскипа і співав,– від громового шелесту крил аж голова починала боліти. Колона розтяглася на величезну відстань, хвіст її губився десь на небесному обрії, поступово переходячи в ледь розжеврілу ниточку.

Довго йшли юрби янголів, і ось, нарешті, показався й сам шинкар. Усі глядачі посхоплювалися з місць, і знялося таке вітальне ревище, скажу я тобі, що аж небо задвигтіло!

Шинкар увесь сяяв, ореол його хвацько зсунувся набакир,– такого самовдоволеного святого я ще зроду не бачив. Поки він підіймався сходами головної трибуни, хор співав:

Палало небо спрагою

Почути оний глас!

На почесному місці – широкому огородженому помості в центрі головної трибуни – стояли поряд чотири розкішних намети, а навколо – блискуча почесна варта. Весь цей час намети були щільно завішані.

Коли шинкар піднявся вгору, усім кланяючись і до всіх усміхаючись, і став на помості, намети враз розчинилися, і ми побачили чотири чудових золотих трони, винизаних коштовними самоцвітами. На двох середніх сиділи сивобороді старці, а на двох крайніх – двоє пишно вбраних блискучих велетнів із суцільним сяйвом і в прегарних панцирах. Усі

мільйони глядачів впали на коліна, радісно повитріщали очі й перемовлялися веселим шепотом:

– Два архангели! Розкіш! А хто ці інші?

Архангели віддали шинкареві сухий вояцький уклін. Обидва старці підвелися, один з них промовив: "Мойсей і Ісав вітають тебе!" Потім усі четверо зникли, і трони спорожніли.

У шинкаря був трохи розчарований вигляд, бо він розраховував, здається, обняти цих старців, але юрба раділа й пишалася неймовірно: адже вона побачила Мойсея і Ісава! Кожен казав: "Ви їх бачили? Я бачив! Ісав сидів боком до мене, але Мойсея я бачив лице в лице ось так, як зараз дивлюся на вас!"

Процесія підхопила шинкаря і рушила з ним далі, а юрба розпалася і розійшлася.

Коли ми подалися додому, Сенді сказав, що зустріч вийшла вдала і шинкар має право вічно пишатися нею. Він зауважив, що й нам пощастило; ми можемо бути свідками таких зустрічей ще сорок тисяч років і не мати нагоди побачити навіч двох таких високопоставлених осіб, як Мойсей і Ісав! Згодом ми дізналися, що мало не побачили ще одного патріарха, а також справжнього пророка, але в останню хвилину вони прислали записки, в яких просили пробачення, що не можуть прибути.

Сенді каже, що на тому місці, де стояли Мойсей і Ісав, буде споруджено пам’ятник із зазначенням дати й обставин події, і тисячоліттями туди приходитимуть мандрівники, лупатимуть очима на пам’ятник, вилазитимуть на нього і видряпуватимуть на ньому свої імена…

1907